

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 1.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

RECITI
Budapest • 2012

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Felelős kiadó: az MTA BTK főigazgatója
Borítótervezés, tördelés, képszerkesztés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Pannónia Print Kft.

„Foglalatja a’ Dorombnak”

Előhang egy új sorozathoz

Fogj tollat és írd, hogyha van erőd
Haladni, merre más még nem haladt;
Ha nincs: ragadj ekét vagy kaptafát,
S vágd a földhöz silány dorombodat!

Petőfi Sándor: *Az utánzókhöz* (Pest, 1844. augusztus)

A hetyke Petőfi nincs egyedül a véleményével. A debreceni kollégiumból két kéziratot versgyűjtemény maradt ránk *Doromb* címmel (1833–1834), amelyek a divatos almanach-köteteket parodizálják. (Az épp ott tanuló Arany János kezében is megfordulhattak.) A dorombot ekkoriban a lant, vagyis a komoly, fennkölt líra ellentétpárjaként, ’negatív lant’-ként emlegették. Kétségtelen, hogy egyszerű, olcsó hangszer, ám igen ősi, s a világ távoli pontjain egyaránt ismerik, gyakran sámánok játszottak rajta. A kora újkori Magyarországon általában cigány kovácsok készítették, s gyerekek vagy öregasszonyok hangszereként maradt meg a népzeneben. Mentségére szóljon: Johann Georg Albrechtsberger osztrák zeneszerző (a duda és a tekerőlant „udvariasításának” mintájára) 1770-ben még versenyművet is komponált dorombra, zenekari kísérettel. Ez a kényeztetés azonban ritka, inkább alantásnak tartották a dorombot és játékosait – zenében és irodalomban egyaránt. Erre utalnak a hangszer lesajnáló, gúnyos nevei a *Maultrommeltől* (’pofadob’) a *jew’s harpig* (’zsidóhárfa’, vö. a magyar *tóthegedű* kifejezéssel, amely a kolompot jelölte). A magyar *doromb* tehát még egészen nyájas csengésű, ráadásul hangutánzó szó, bár Fáy András verbunkos dalában a *házi doromb* a zsémbes feleséget jelöli.

Ne higgye a kedves Olvasó, hogy zenei tárgyú sorozatot indítottunk. Még az se indokolná a címadást, hogy a szerkesztő közismert macskabarát. A *Doromb* tanulmányai a *közköltészet*, a populáris irodalom rejtelmes világába vezetnek.

A címet épp az említett debreceni kéziratok hatására, önironikusan választottuk. Nem kétséges: bizony lantról lesz szó e kötetekben, amely csak látszólag „negatív”. Inkább: meztlábás, fapados, furnértetős, filléres, egyhúrú, alkalmi... Aki lantot pendít, az képes dallamot játszani – aki dorombot, az a dallamnak csak árnyékát, kivonatát, ritmusát, illúzióját. Az egyikük létrehoz, a másikuk felidéz, helyettesít, re- vagy dekonstruál. Egyiküké a Mű, másikuké a szöveg.

A közköltészet nem magyar sajátosság: egész Európában, sőt a Közel-Keleten vagy akár Amerikában is érezteti hatását. Koronként más és más tendenciák jellemzik, s a források sem mindig ugyanannyira hozzáférhetők. Legfőbb korszaka a XVI–XVIII. század, de voltaképp ma is működik, immár tömeg- és szubkulturális környezetben. A kora újkorban fokozatosan egyre szélesebb (fél) laikus írástudó réteg jött létre, amely mind piaci, mind kulturális szempontból a mérleg nyelvét jelentette a társadalomban. A közköltészet – *közös és köztes* költészet. A szóbeli népköltészet és az írásbeliségben kibontakozó elitkultúrák (udvari irodalom, műköltészet, tudományos irodalom stb.) között félúton, mindkettőből táplálkozva élte virágkorát.

Saját, jórészt anonim verstermése országos vagy akár nemzetközi terjedésnek indulhatott a kéziratok, majd a megszorodó nyomtatványok (rölapok, ponyvák, kalendáriumok – áruvá vált szövegek!) útján. Ugyanezek a források segítettek az oralitás egy-egy elemének útját az írásbeliségbe, illetve jeles költők ismert verseinek közkinccsé, sőt közprédává válását, mint azt Gyöngyösi, Gvadányi, Csokonai, Pálóczi Horváth Ádám, később Petőfi és Arany jó néhány művének élettörténete bizonyítja. Külföldi írótaírsaik közül például Burns, Schiller vagy a svéd Bellman dalai is hasonló utat jártak be.

A közköltészet legfontosabb fóruma azonban a *kisközösség*: a kollégiumi vagy céhes összejövetelek, családi események (névnapi köszöntések, lakodalmak stb.), társasági éneklés vagy szavalás, titkos énekelgetés a kaszárnyák és kolostorok rejtékén, a farsangi vagy szüreti nyilvánosság kivételes lehetőségei. Ha hozzávesszük egyes művek rebellis, tiltott vagy trágár üzenetét, amelyek a hivatalos terjedés útjába álltak volna, továbbá az ideológiákat, kultuszokat, nyelvi-kulturális hálózatokat, mentalitás- és izléstörténeti adalékokat, dallamfilológiai vagy színházi kapcsolatokat, hamar láthatóvá válik: a közköltészet épp úgy formálódott a saját keretei között, mint a „nagybetűs” irodalom. Nem mostohagyerek tehát, hanem éppoly teljes értékű (legfeljebb nemcsak esztétikai-kritikai alapon szerveződő) társadalmi kommunikációs folyamat.

A *Doromb* e sokféleséget szeretné érzékeltetni. A sorozat célja, hogy évről évre otthont adjon a legfrissebb magyar közköltészeti kutatások eredményeinek, köztük akár hosszabb forrásközléseknek, műhelytanulmányoknak. Ide várjuk a régi és újabb magyar irodalom kutatóit, akik egy-egy jellemző forrás vagy szövegcsalád révén új utakat találtak a *közköltészet poétikájához és retorikájához*, hatásához vagy társadalmi helyzetéhez, az alkotók és megörökítők életrajzához.

Fontos (eddig kissé elhanyagolt) szakterület a *költői életművek folklorizálódása*, közköltészetté válása, amely még sok feltáratlan összefüggést rejt, akárcsak a jeles poéták közköltészeti ismereteinek, hagyománytudatának vizsgálata. Helyet kapnak a *történeti folklorisztika* eredményei, például a népdalok és az annak vélt mezővárosi, köznemesi, diákos stb. közköltészet felfedezéséről a XVIII. század végén, illetve a reformkorban. A közköltészet hordozói, a kéziratok és a népszerű nyomtatványok saját hálózatot alkottak poétikai és akár ikonográfiai szempontból is, így a *történeti irodalomszociológia* új eredményei sem hiányozhatnak. Kitekintésként mindig szívesen látjuk azokat az írásokat, amelyek a szomszédos és távolabbi népek körében kialakult közköltészet-alternatívákat, rokon és eltérő folyamatokat, a repertoár magyar kapcsolatait mutatják be. A Kárpát-medence nem magyar nyelvű irodalmainak kutatóira is számíthatunk e párbeszédben: a közköltészet jó néhány tanulságát csak komparatív vizsgálatok hozhatják felszínre. Ugyancsak érdemes volna összehasonlító vizsgálatot végezni a modern kor városi populáris kultúrája, például a magyar nóta, a sanzonok, a beat- és popdalszövegek, vagy akár a *cyberlore* műfajai és történeti előzményeik körében. Egy XVIII. századi moralizáló közdal és némely Fonográf-szám közelebbi kapcsolatban van egymással, mint hinnénk...

A sorozat első kötetét kedvcsinálónak szánjuk. Az itt olvasható tanulmányok egyebek mellett a szájhagyomány nyomait keresik egy XV. századi magyar példázatban és a XVI–XVII. századi közköltészet metrikai rendszerében; képet adnak a kora újkori magyar költészet kimondatlan vizuális szabályairól (kéziratot és nyomdai hagyományról); megismerhetjük egy perzsa sah vallásos versét, amely a muszlim közköltészet útvonalaiban variálódik. Az egyik legnépszerűbb XVIII. századi magyar költő, Faludi Ferenc műveihez új nézőpontból, variálódásuk és terjedésük statisztikai elemzésével közelítünk, majd bepillantunk Csokonai korának magyar lakodalmi versei „mögé”, ahol még a mitológiai apparátus is sajátosan átalakult az antikvitáshoz képest. Megismerhetjük az alkalmi versgyártás jeles és termékeny képviselője, Berei Farkas András ismeretlen poémáját, valamint az első magyar lírai antológia, a váci *Énekes Gyűjtemény* kiadástörténetét. Textológiai újdonságokat ígér egy közköltészeti dal és Édes Gergely továbbköltésének közös variánstörténete („*Én vagyok a petri gulyás*”), egy debreceni kivégzési búcsúvers ponyvai és kéziratot változatának összevetése, végül pedig az első, világszerte ismertté vált magyar „közdalok” áttekintése, amelyeket Rummy Károly György juttatott el John Bowringnak.

A mai magyar közköltészet-kutatás több korábbi nemzedék adatgyűjtéseinek, közleményeinek és koncepcióján alapul. Azt, hogy ez a hatalmas szövegkorpusz a *Régi magyar költők tára* XVII., majd XVIII. századi sorozatában is kritikai kiadáshoz jutott, s talán valamelyest áttekinthetővé vált, mindenekelőtt Klaniczay Tibor (1923–1992) kezdeményezte. A téma két kiváló ismerője és programadója, Stoll Béla (1928–2011) és Kerényi Ferenc (1944–2008) néhány éve távozott az

élők sorából, de örökségüket szeretnénk értő kézzel gondozni – kritikus, de biztató szellemükhöz méltón. Nagy öröm látni, hogy az utóbbi évtizedekben főként Küllös Imola kutatásaival megalapozott kis szakterület egyre több érdeklődőre talál az irodalomtörténészek, a folkloristák és zenetudósok körében is. Kollégáink baráti biztatásáért, az állandó eszmecsereért itt is köszönettel tartozunk, akárcsak az OTKA és a Bolyai János Ösztöndíj támogatásáért. S mivel apránként felnő az a nemzedék, amelyik már az egyetemen megismerhette a közköltészet alapelveit, forrásait, vitatott és megállapodott kutatási pontjait, ajánljuk e sorozatot az elődök emlékének és az utódoknak, akik remélhetőleg sok kiváló tanulmánnyal örvendeztetik meg a *Doromb* mindenkori olvasóit.

Csörsz Rumen István